

Яворський В.М.,
викладач Фахового коледжу
ВНЗ «Університету економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: yavorskyiv@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0008-9836-2072

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕВАКУАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

В умовах війни критичним постало питання забезпечення безпеки дітей, які перебувають у зоні бойових дій або в місцевості, де такі дії можуть початися.

Держава має обов'язок зберегти життя дитини та забезпечити реалізацію прав дитини. З іншого боку кожен має право на повагу до приватного та сімейного життя. Держава повинна знайти розумний баланс між цими правами та суспільними інтересами. Обмеження конституційних прав людини можливе за умови, коли воно відбувається відповідно до закону, має легітимну мету та є необхідним та пропорційним.

На сьогодні жоден із чинних нормативно-правових актів прямо не передбачає практичної можливості та процедури примусової евакуації дітей у випадку, коли батьки відмовляються залишати зону бойових дій.

Відповідно до сімейного законодавства вилучення дитини від батьків є суперечливим у такій ситуації [1]. Держава визначала процедуру, за якою батьки можуть відмовитися від добровільної евакуації. Відповідно до законодавства відмова батьків, осіб, які їх замінюють, або інших законних представників від обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії, не допускається [2]. Але на практиці, ця норма не передбачає застосування подальших процедур примусу в разі, коли батьки й надалі відмовляються від евакуації, порушуючи ці вимоги законодавства.

Батьків можна притягнути до адміністративної [3] або навіть кримінальної [4] відповідальності, проте це не вирішує проблеми забезпечення життя та здоров'я дитини, яка залишається в районах ведення активних бойових дій [5].

Можливість евакуації населення передбачена за рішенням військового командування та військових адміністрацій [6]. Однак вони не мають права відповідно до законодавства здійснювати примусову евакуацію дітей, зокрема, приймати рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Частина друга та третя статті 170 Сімейного Кодексу України визначають:

«У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право

постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини» [7].

Верховний Суд у справі № 308/12188/18 від 3 травня 2022 р. зазначив, що інші випадки, коли дитина може бути відібрана від батьків, охоплюють ситуації, коли залишення дитини у батьків є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання [8]. Така небезпека може випливати не лише з поведінки батьків, а й з їх особистих негативних звичок [9].

При наявності безпосередньої загрози для життя або здоров'я дитини, на підставі рішення органу опіки та піклування або прокурора, провадиться негайне відібрання дитини. Специфікою негайного відібрання дитини є його здійснення без рішення суду, що вимагає від уповноважених органів особливої ретельності щодо встановлення небезпеки. Відібрання дитини без позбавлення батьківських прав за своєю правовою природою є тимчасовим заходом, обмеженим тривалістю обставин, які стали підставою для відібрання дитини. Повернення дитини до батьків здійснюється у відповідності до ч. 3 ст. 170 СК України на підставі рішення суду за зверненням батьків, якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню. Аналіз судової практики щодо повернення дитини свідчить про те, що тягар доведення відсутності причин, які перешкоджали належному вихованню, покладається виключно на батьків. Разом з тим, втручання держави у сімейне життя, що виражається у розлученні дітей та батьків, повинно тривати рівно стільки, скільки вимагають обставини. При зникненні причин, що стали підставою для втручання, подальше розлучення сім'ї не є необхідним. Відсутність альтернативного механізму перегляду доцільності подальшого застосування заходу відібрання дитини та його скасування виключно за зверненням батьків призводить до ситуацій, коли втручання може здійснюється за відсутності підстав [9].

Діти, яких примусово тимчасово відібрали у батьків без позбавлення останніх батьківських прав, мають отримати відповідний спеціальний правовий статус, що визначений законодавством, а саме «дитина позбавлена батьківського піклування» [10]. У такому випадку, відповідна територіальна служба у справах дітей у двомісячний термін готує необхідні документи для підтвердження такого статусу дитини [10]. Рішення про присвоєння дитині такого статусу приймається відповідним органом опіки та піклування, якими є районні, районні у містах Києві та Севастополі місцеві державні адміністрації, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад [10].

Ці положення є абсолютно непристосованими до воєнного стану та ситуації в зоні бойових дій, де прокурора або органу опіки та піклування просто може не бути. Очевидно, що в цій ситуації право тимчасового відібрання дітей повинні мати також представники поліції чи військового командування з подальшим судовим контролем і передачею дитини до найближчих територіальних органів опіки та піклування. Крім того, строки прийняття відповідних рішень повинні бути суттєво скорочені.

Але є багато інших правових питань на сьогодні, котрі законодавство не визначає:

1) чіткі критерії, за яких органи влади могли би визначати, що дитині або її здоров'ю загрожує небезпека: це питання стає складнішим, коли бойові дії лише прогнозуються в майбутньому і чи є особливості в умовах воєнного стану;

2) який орган влади чи посадова особа може прийняти рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав у випадку, коли на цій території не діють органи опіки та піклування чи прокурор?

3) чи є таке примусове вилучення тимчасовим і на який саме строк? Які умови та процедура повернення дитини батькам, враховуючи, що після евакуації небезпека для дитини по суті зникає?

4) чи є обов'язок органів влади повідомляти батьків де знаходиться дитина та зробити все можливе для збереження їхнього взаємозв'язку та возз'єднання сім'ї в майбутньому?

5) куди перевозиться дитина і хто несе за неї відповідальність, оскільки, як правило, орган, що здійснює евакуацію є місцевою владою, а процедура вивезення таких дітей та визначення місця тимчасового проживання законодавством чітко не визначена?

6) як забезпечується дитині після відібрання від батьків право на фізичне та психологічне здоров'я, нормальний розвиток, право на освіту та забезпечення інших прав та інтересів дитини?

7) чи забезпечені у держави можливості евакуювати дітей з обмеженими фізичними можливостями, наприклад, через інвалідність?

Вирішити ці проблеми в більшій мірі покликаний урядовий проєкт Закону №12353 від 23 грудня 2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання проведення обов'язкової евакуації», який Верховна Рада ухвалила за основу в лютому 2025 року [11]. А до цього часу через правові проблеми діти з 2014 року живуть на території, де ведуться бойові дії.

Список використаних джерел:

1. Микола Лозінський. Примусова евакуація дітей із зон бойових дій: актуальне законодавство та алгоритм дій. Мережа правового розвитку. 1 вересня 2025 року. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/prymusova-evakuatsiia-ditey-iz-zon-bojovuykh-diy-aktualne-zakonodavstvo-ta-alhorytm-diy/>
2. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений Постановою Кабінету міністрів №841 від 30 жовтня 2013 року. Пункт 31. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Ст. 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

4. Кримінальний кодекс України. Ст. 166 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

5. Савенко Н.І. Проблематика примусової евакуації дітей з районів ведення бойових дій. Вісник Маріупольського Державного Університету. Право. 2024. Вип. 28. С. 98-105

6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». П. 19 ст. 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Сімейний Кодекс України, Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n838>

8. Постанова Верховного Суду від 3 травня 2022 р. у справі № 308/12188/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104178341>

9. Мезенцова Н. Примусово забирають дитину з родини: коли це законно? Українська Гельсінська спілка з прав людини. 10.05.2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/prymusovo-zabyraiut-ditynu-z-rodynu-koly-tse-zakonno/>

10. Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання проведення обов'язкової евакуації. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55504>